

Karlík, Petr

Hybridní kategorie

In: Karlík, Petr. *Gramatika a lexikon češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 70-80

ISBN 978-80-210-6845-2; ISBN 978-80-210-6848-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130621>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hybridní kategorie

Termín *hybridní kategorie* je český ekvivalent anglického termínu *mixed category*. Tento termín se používá pro označení různých gramatických jevů, jejichž společným rysem je, že jeden jazykový výraz má vlastnosti dvou různých kategorií; hybridní kategorie je tedy transkategorální fenomén. Tuto vlastnost reflektuje v evidentních případech už i terminologie klasické mluvnice: *podstatné jméno slovesné, participium, přechodník*. Typické české příklady hybridních kategorií jsou:

(a) Nominální fráze s instrumentálem v pasivních větách (*Petr byl dvě hodiny vyslýchán POLICIÍ*), protože tato NP/DP vyjadřuje participant/argument s rolí agens implikovaný v sémantické struktuře slovesa (*NEKDO vyslýchá někoho*), který ovšem není v pasivní větě vyjádřen v pozici typické pro participanty/argumenty, tj. v pozici podmětu nebo předmětu, ale v pozici adjunktů; viz (e); Grimshaw(ová) (1991) mluví o *argument-adjunkt*. Viz Pasivum.

(b) Věty vztažné bez hlavy (*Já budu jíst, CO UVAŘÍŠ*), protože je to finitní věta vedlejší, která nemá distribuci věty, nýbrž nevětných skupin, a to distribuci NP/DP (*Já budu jíst, [co uvaříš] // [polévku]*), nebo PP, resp. AdvP (*Půjdu, [kam budeš chtít] // [do kina] // [domů]*).

(c) Substantiva typu *HAJNÝ*, protože jsou to slova, která mají distribuci substantiv (*[Hajný] // [Myslivec] vystřelil*) i syntaktické chování substantiv. To se projevuje tak, že nalevo od nich ve frázi, jíž je jejich kořen lexikální hlavou, mohou být ukazovací zájmena, posesiva, číslovky, adjektiva: *Ten náš první mladý [hajný // myslivec]*, napravo od nich může být postnominální genitiv (*[hajný // myslivec] našeho revíru*) i vedlejší věta vztažná (*[hajný // myslivec], kterého jsme potkali*). Jako neživotná substantiva mají jeden rod (*trvalý úspěch, trvalá ospalost, trvalé potíže* × *trval-á/*-ý/*-é pro moderní ženu*; mají-li rys [životnost], mohou vyjadřovat flexi mužský a ženský rod: *hajný, hajná, *hajné; bez mluvčího / mluvčí ministerstva*, ale: **šéfový, šéfová; *Karlíkový / Karlíková*). Nemají ale flexi substantiv, nýbrž adjektiv (Gen.Sg. *mládě-ho // hajné-ho* × *myslivc-e, pán-a*. Spencer (2005) mluví o paradigmatické hybridnosti (*paradigmatic mixing*).

(d) Substantiva typu *HROMADA*, protože jsou to slova, která mají některé vlastnosti, jaké má substantivum, a to jak morfologické (flexi), tak syntaktické (možnost doplnění postnominální nominální frází s genitivem), ale fráze *hromada přátel* se nechová jako fráze obsahující dvě plnovýznamová (lexikální) substantiva ($\text{Subst}_{\text{Lex}}$) (*výstava knih*), nýbrž

jako fráze obsahující jen jedno $\text{Subst}_{\text{Lex}}$ v genitivu a substantivum *hromada* se chová jako „pomocné slovo“ analyzované (a interpretovatelné) jako kvantifikátor ($\text{Subst}_{\text{Quant}}$):

(i) Vztažná věta se může vztahovat k nominální frázi, takže ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Lex}} - \text{Subst}_{\text{Lex}}$] se vztažná věta může vztahovat jak k $\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Výstavu knih, kterou jsem viděl, jsem obdivoval*), tak k ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Výstavu knih, které vyšly v samizdatu, jsem obdivoval*), zatímco ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Quant}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] se vztažná věta nemůže vztahovat k $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ (*Hromadu přátel, *kterou jsem poznal, jsem zklamal*), ale jen k ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Hromadu přátel, které jsem poznal, jsem zklamal*).

(ii) Osobní zájmena a ukazovací zájmeno *t-en/-a/-o(-to)* mohou odkazovat jen k nominální frázi, takže ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Lex}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] zájmeno odkazuje jak k $\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Viděl jsem výstavu knih a obdivoval jsem ji*), tak k ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Viděl jsem výstavu knih a obdivoval jsem je*), zatímco ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Quant}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] se zájmeno nemůže vztahovat k $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ (*Poznal jsem hromadu přátel a zklamal jsem *ji*), ale jen k ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Poznal jsem hromadu přátel a zklamal jsem je*).

(iii) Jen v nominální frázi mohou být přívlastková adjektiva, takže ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Lex}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] je možné adjektivum jak před $\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Viděl jsem zajímavou výstavu knih*), tak před ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Viděl jsem výstavu zajímavých*), zatímco ve frázi [$\text{Subst}_{\text{Quant}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] je možné před $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ jen kvantitativní adjektivum (*Poznal jsem velkou / *zajímavou hromadu přátel*) a jakékoli adjektivum jen před ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ (*Poznal jsem hromadu zajímavých přátel*).

(iv) Je-li fráze [$\text{Subst}_{\text{Lex}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] podmětem, shoduje se přísudek se $\text{Subst}_{\text{Lex}}$, které je nutně hlavou této nominální fráze (*Výstavu knih se mi líbila*), zatímco je-li podmětem fráze [$\text{Subst}_{\text{Quant}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$], je hlavou nominální fráze ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$ a přísudek má defaultní shodu (*Hromadu knih se ztratilo*), nebo je hlavou $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ a přísudek se shoduje s ním: *Hromada knih se ztratila*. Je-li hlavou fráze [$\text{Subst}_{\text{Quant}} - {}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$] ${}_{\text{Gen}}\text{Subst}_{\text{Lex}}$, získává $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ v nominativu flexi akuzativu (${}_{\text{Nom}}$ [*Hromadu/spoustu knih*] se ztratilo) a získává tak jako jiné kvantifikátory pádový synkretismus Nom/Acc (Nom: *mnoh-o, pět-Ø, hromad-u*, Akuz: *mnoh-o, pět-Ø, hromad-u*). Navíc $\text{Subst}_{\text{Quant}}$ nelze kvantifikovat: ve skupině [*Dvě hromady knih*] se ztratily má tedy substantivum *hromada* jen interpretaci $\text{Subst}_{\text{Lex}}$, nikoli $\text{Subst}_{\text{Quant}}$.

Substantiva typu *pár* jdou ještě dál a ztrácejí rys Subst a zachovávají je rys Quant , takže ve frázi je jen jedno $\text{Subst}_{\text{Lex}}$, které získává ve větě pád, a slovo *pár* morfologicky „zmrzne“: *Setkal se s pár děvčaty* (s interpretací „s několika děvčaty“) × *Setkal se s párem děvčat* (s interpretací „s dvěma děvčaty“).

Do typu (d) hybridních kategorií se hlásí taky substantiva typu *talíř* v nominálních skupinách s postnominálním genitivem, jímž je látkové jméno (*talíř polévky*), nikoli ve

frázích s jiným postnominálním genitivem, např. typu *talíř naší babičky*. Srov. rozdíl: *Snědl talíř polévky* (= „snědl polévku, ne talíř“) × *Snědl talíř naší babičky* (= „snědl talíř, ne naši babičku“). Dobrá analýza je od Veselovské (2001a); srov. Semilexikální kategorie.

(e) Notoricky známým (u nás paradoxně zvl. z historické mluvnice) případem, který ukazuje vlastnosti hybridních kategorií, jsou číslovky od *pěti* výše ve frázích typu *pět chlapců*. V pozici, v níž tato fráze získává Nom nebo Akuz, se číslovka *pět* chová syntakticky jako substantivum: vyjadřuje pád celé fráze a jméno označující počítané objekty má postnominální genitiv (*pět chlapců / sbor chlapců zpívá; viděl pět chlapců / sbor chlapců*), ale morfologicky není substantivem: Instr vyjadřuje koncovkou *-i*, která není pro instr. sg. u žádného substantiva, nemá rod, proto je, je-li fráze subjektem, v přísudku defaultní shoda (*pět chlapců zpívalo* × *sbor chlapců zpíval*). V pozicích, v nichž tato fráze získává jiný pád než Nom a Akuz, se číslovka *pět* chová syntakticky podobně jako adjektivum: pád celé fráze vyjadřuje substantivum označující počítané předměty a *pět* se shoduje s tímto substantivem, morfologicky ovšem *pět* ukazuje (až na instr.) flexi feminin typu kost): *k pěti chlapcům / *k pěti chlapci*. Dobrá analýza je od Cahy (2013).

(f) Slova typu (a) *KUPUJÍCÍ*, (b) *NAKOUPIVŠÍ*, protože jsou to slova, která mají v povrchové syntaxi distribuci adnominálních adjektiv, nikoli ovšem posponových a doplňkových adjektiv ([*Kupující*] // [*Mladý*] muž × Muž byl [**kupující*] // [*mladý*]; *Vrátil se [mladý] // [*kupující]*), nebo vedlejší věty vztažné (*žena [kupující kabelku] [která kupuje kabelku]*) a flexi adjektiv (Gen.Sg.Mask./Neutr. *mladého // kupujícího*). Ale ukazují zčásti syntaktické chování slovesa:

(i) Verbální část jejich vnitřní struktury před morfém *-c-í/-v-š-í*, obsahující vedle kořenu a tematického morfému další morfém (*nes-0-ou(-c-í)*, *kup-uj-í(-c-í)*, *přines-0-0(-š-í)*, *nakoup i-v(-š-í)*) zajišťuje, že mají jako slovesa událostní strukturu, proto implikují participanty/argumenty a participantské role přidělují subjektu i objektu/ům jako čistokrevná slovesa (*darující Evě knihu / darovat Evě knihu*). Stejně jako slovesa mohou být tato slova modifikována adjunktou (*asi sedící dnes v parku*). O tom, že ve frázi, jejichž jsou lexikální hlavou, je přítomen agens v pozici subjektu, arcíť bez fonetické realizace NP/DP (viz dále), svědčí jejich kombinovatelnost s agentově orientovanými adjunktou: *píšící úmyslně nečitelně; píšící, aby udlělal radost*.

(ii) Vnitřní struktura *-c-í/-v-š-í*-derivátů zajišťuje i to, že ve frázích, jejichž lexikální hlavou jsou, je napravo od nich stejná syntax, jaká je ve skupinách s čistokrevným slovesem. Jednak mohou přidělit akuz. (*kupovat kabelku // kupující kabelku*); srov. tzv. účelová adjektiva, která tento verbální morfém nemají a akuz. nepřidělují: *oznamovat novinu – oznam-ova-cí *novinu* × *oznam-uj-í-c-í novinu*. Jednak mohou přidělit i další pády jako sloveso (*věří Evě // věřící Evě*), dovolují PP se selektovanou předložkou (*myslí*

na matku // *myslíci na matku*) i se sémanticky motivovanou předložkou (*sedí na stole / pod stolem / ... // sedící na stole / pod stolem / ...*), jsou kombinovatelná s infinitivními frázemi (*slibovat přijít včas / slibující přijít včas*) i s vedlejšími větami se spojkou (*slibuje, že přijde včas / slibující, že přijde včas*).

(iii) Adjektivizační morfém jim bere možnost přidělit subjektu nominativ, a tedy vyjádřit ve frázi, jejíž lexikální hlavou jsou, participant/argument, který je v pozici subjektu, tj. např. agens: *Petr kupuje kabelku // [*Petr kupující kabelku]*, patiens u neakuzativních sloves: *Petr bledne // [*Petr blednoucí]* atd. Důležité je, že se kombinují (stejně jako čistokrevná slovesa) s anaforou (*holí se / sebe // holící se / sebe*), což ukazuje, že ve frázi, jíž jsou hlavou, je referenční podmět (e)mpty (= foneticky prázdný, slovně nevyjádřitelný): *muži [(e)_i holící se_i], s mužem_i [(e)_i holícím se_i]*. Kombinují se taky s reflexivou vyjadřujícími doprovodné rysy děje (*pokuřuje si – pokuřující si*); u reflexiv tantum je reflexivum povinné (*smějíci se muž / *smějící muž*).

(iv) Vyjadřují vid (*kouřící cigaretu × vykourivší cigaretu*) i iterativitu (*kouřívající na balkóně*); je-li dokonavým videm u čistokrevného slovesa vyžadován obligátní přímý objekt, je tomu tak i u těchto hybridů: *Kouří / Kouří cigaretu // Kouřící žena / Cigaretu kouřící žena × *Vykouří / Vykouří cigaretu // *Vykouřivší žena / Cigaretu vykourivší žena; Dokouří / Dokouří cigaretu // Dokouřivší žena / Cigaretu dokouřivší žena*.

(v) Jsou tvořeny jak od lexikálních sloves (*kouřící, vykourivší*), tak i od funkčních sloves (*jsoucí kuřák, smějíci kouřit, začínající kouřit*).

(g) Slova typu (a) ZKOUŠEN / BIT, (b) ZKOUŠENÝ / BITÝ, protože jsou to slova, která mají v povrchové syntaxi distribuci adjektiv, a to typ (a) i (b) posponových (*Petr je [omlazen / omlazený] // [mlád / mladý]*) a doplňkových (*Vrátil se [omlazen / omlazený] // [mlád / mladý]*), typ (b) i adnominálních (*omlazený / *omlazen // mladý / *mlád Petr*). Flexi má typ (b) stejnou jako dlouhé tvary adjektiv (Gen.Sg.Mask./Neutr. *mladé-ho // omlazené-ho*), typ (a) má jen nom. a akuz. jako krátké tvary adjektiv (Nom.Sg.Mask. *omlazen // mlád*, Akuz.Sg.Fem. (*knihu vrátila neporušen-u*). Ale oba typy (a) i (b) mají zčásti syntaktické chování slovesa: verbální část struktury před morfémem *-n-/-t-*, obsahující kořen a tematický vokál, zajišťuje, že mají jako slovesa událostní strukturu, proto implikují participanty/argumenty a přidělují jim role. Ve frázích, jejichž lexikální hlavou jsou, je napravo od nich stejná syntax, jaká je ve skupinách s čistokrevným slovesem: přidělují nominální frázi pády jako čistokrevné sloveso kromě akuz. (*kupovat dětem // kupován dětem*), dovolují PP se selektovanou předložkou (*soustředit na problém / soustředěn na problém*) i se sémanticky motivovanou předložkou (*pozorovat v divadle / na poště / ... // pozorován v divadle / na poště / ...*), kombinují se s adjunkty (*sušit dlouho v troubě / sušen dlouho v troubě*), s infinitivními frázemi (*Slíbili mi jít do dovadla / bylo*

mi slíbeno jít do divadla) i s vedlejšími větami se spojkou (*Slíbili mi, že půjdu do divadla / bylo mi slíbeno, že půjdu do divadla*).

Morfém *-n-/-t-* obsažený ve vnitřní struktuře těchto hybridů bere možnost přidělit subjektu nominativ, takže nalevo od nich není jako u čistokrevných sloves povrchový subjekt. Současně jako morfém pasivizační navíc blokuje přidělení role agentu subjektu: je-li ve verbální části struktury agens implikován, ve frázi, jejíž hlavou je *-n-/-t-* hybrid, je tedy sémanticky přítomen, ale je bezprizorní, sloveso mu neposkytuje pozici pro vyjádření. Na jeho přítomnost ukazuje kombinovatelnost s agentově orientovanými adjunktivy: *Student byl záměrně zkoušen velmi dlouho*. K vyjádření agentu se využívá strategie adjunktivy: *Student byl zkoušen dvěma profesory*. Pasivizační morfém *-n-/-t-* blokuje přidělení role agentu subjektu a blokuje tím (podle tzv. Burziovy generalizace) i přidělení akuzativu patientu: *zkouší studenta –je zkoušen / zkoušený *studenta*.

Stejně jako slovesa vyjadřují *-n-/-t-* hybridy vid (*omlazen / omlazován*) i iterativitu (*pravidelně omlazován / omlazováný*) aj. Viz Pasivum.

(h) Hybridy typu (f) a (g) s flexí, jakou mají dlouhé tvary adjektiv, jsou hybridní kategorie ještě jiného typu, totiž typu (c). Mají distribuci podstatných jmen ([*SOUTĚŽÍCÍ / RANĚNÝ*] // [*Petr*] *ani nedýchal*) a na rozdíl od jiných hybridů typu (c), jejichž význam je ideosynkratický, mají kompozicionální význam.

(i) Slova typu (a) *KUPUJE, -ÍC, -ÍCE*, (b) *NAKOUPIV, -ŠI, -ŠE*, protože jsou to slova, která jsou hlavou fráze mající v povrchové syntaxi distribuci vedlejší věty adjunktové ([*Dobře nakoupiv*] // [*Když dobře nakoupil*], *sedl si do kavárny*), ale syntaktické chování mají zčásti stejné jako slovesa. Mají jako slovesa událostní strukturu, proto implikují participanty/argumenty a přidělují jim role. Verbální část jejich vnitřní struktury před flexivním morfémem je stejná jako u hybridní kategorie typu (g), s výjimkou ochuzených tvarů pro Mask. (viz dále), a proto ve frázích, jejichž lexikální hlavou jsou, je napravo od nich stejná syntax, jaká je i ve frázích s čistokrevným slovesem: mohou přidělit akuz. (*kupují kabelku // kupujíc kabelku*) i další pády (*věří Evě // věříc Evě*), dovolují PP se selektovanou předložkou (*myslí na matku // myslíc na matku*) i se sémanticky motivovanou předložkou (*sedí na stole / pod stolem / ... // sedíc na stole / pod stolem / ...*) atd.; viz (g). Vyjadřují vid (*Kouře cigaretu × Vykouřiv cigaretu*) i iterativitu (*Kouřívaje na balkóně*); je-li dokonavým videm u čistokrevného slovesa vyžadován obligátní přímý objekt, je tomu tak i u těchto hybridů: *Kouře / Kouře cigaretu, pískal si × *Vykouřiv / Vykouřiv cigaretu, začal si pískat – Dokouřiv / Dokouřiv cigaretu, začal si pískat*. Adjektivizační morfém jim taky bere možnost přidělit subjektu nominativ, a tedy vyjádřit ve frázi, jejíž lexikální hlavou jsou, participant/argument, který je subjektem: *Eva kupuje kabelku – *Eva kupujíc kabelku*. Možnost kombinovat se s reflexivem, a to s anaforou (*Umývající se,*

četla), ukazuje, že ve frázi, již jsou lexikální hlavou, je referenční podmět, byť bez pádu, a tedy slovně nevyjádřitelný, tedy (e)mpty, ale s participantskou rolí: [_{Agens}(e)_i umývající se], [Eva četla], [_{Patiens}(e)_i omdlévající], [Eva bledla]. Slovně nevyjádřený podmět e je nutně referenčně identický s podmětem finitní věty a má vlastnosti prázdné kategorie PRO. Referenční identita se tedy dá analyzovat jako subjektová kontrola a zájmeno PRO na jejím základě získává rysy [rod] a [číslo], které má subjekt: Petr_i si pískal, [PRO_i umývá se] / Eva_i si pískala, [PRO_i umývající se]; srov. taky vyjádření těchto rysů na subjektivním doplňkovém adjektivu: Petr si pískal vraceje se z nemocnice zcela zdrav-ý × Eva si pískala vracejíc se z nemocnice zcela zdrav-á.

Tento hybrid má navíc zcela unikátní flexi vyjadřující rysy rodu a čísla (je diktována kodifikací). Protože fráze, jejíž lexikální hlavou je tento hybrid, má distribuci adjunktiva, nezískává – na rozdíl od hybridů (g), které mají distribuci adnominálního adjektiva – rod, číslo ani pád (Petr / Eva / Dítě si píská, usmívající(e) se × bez usmívajícího se Petra / usmívající se Evy). Kodifikací je ovšem diktován důsledek analýzy, že slovně nevyjádřený podmět e má vlastnosti prázdné kategorie PRO, které jako zájmeno na základě subjektivní kontroly získává rysy [rod] a [číslo], které má subjekt věty: Petr_i si pískal, [PRO_i umývá se] / Eva_i si pískala, [PRO_i umývající se]. Tím se zajišťuje, že věty typu Hrajíc karty, maminka mě kritizovala, mají-li být interpretovány s významem 'když jsem hrál karty, maminka mě kritizovala', jsou negramatické (tzv. zákaz různopodmětových přechodníků). Kodifikací je taky diktována zcela unikátní vnitřní struktura těchto hybridů. Unikátní je jednak to, že flexe vyjadřuje jen dva rody v Sg. (Mask. × Fem./Neutr.) a pro Pl. rod nevyjadřuje vůbec, jednak to, jak jsou flexivní morfémy realizovány, jednak to, že vnitřní strukturou se liší hybridy s rysem [Mask.] od hybridů ostatních. U hybridů s rysem [Mask.] má v typu (a) řetězec morfémů za tematickým morfémem nulovou realizaci a flexe je realizována koncovkou -e nebo -a, kdežto jinde je řetězec morfémů -í/-ou-c- a flexe je pro Sg. realizována nulovým morfémem, pro Pl. koncovkou -e. V typu (b) je flexe realizována nulovým morfémem, a řetězec morfémů za nulovým tematickým morfémem má taky nulovou realizaci, za slyšitelným tematickým vokálem je řetěz morfémů -v-0-, kdežto jinde je na posledním místě tohoto řetězce morfém -š- a flexe je pro Sg. realizována koncovkou -i, pro Pl. -e:

[kup-uj-í-c-í]-0/-ho...	[nes-0-ou-c-í]-0/-ho...
[kup-uj-í-c]-0/-e	[nes-0-ou-c]-0/-e
[kup-uj-0-0]-e	[nes-0-0-0]-a
[nakoup-i-v-š-í]-0/-ho	[přines-0-0-š-í]-0/-ho...
[nakoup-i-v-š]-i/-e	[přines-0-0-š]-i/-e
[nakoup-i-v-0]-0	[přines-0-0-0]-0

V české klasické jazykovědě se tyto hybridy analyzují jako přechodníky a syntaktické skupiny, jejichž hlavou jsou, jako polovětné struktury.

(ch) Událostní substantiva typu *MALOVÁNÍ* / *TISKNUTÍ* (nikoli rezaltativa), tedy např. substantivum *klekání* ve větě *Klekání na mokrou podlahu je nezdravé*, nikoli ve větě *Zvonili klekání*, protože jsou to slova, která mají distribuci substantiv ([*Malování*] // [*Dítě*] je *zábavné*), ale vnitřní morfologickou strukturu a syntaktické chování mají zčásti jako substantiva, zčásti jako slovesa. Se substantivy mají ve své morfologické struktuře společnou flexi vyjadřující nominální rysy, a to zcela specificky: [rod]: všechny hybridy jsou neutra, [číslo]: všechny hybridy s událostním významem mají jen Sg., jsou to *mass nouns*, [pád]: jen konsonantické a nulové koncovky. Se substantivy mají společně taky syntaktické chování: nalevo od nich ve frázi, jíž jsou lexikální hlavou, mohou být ukazovací zájmena, posesiva, číslovky adjektiva ukazující shodu s hybridem v rodě, čísle a pádu (*To naše / Petrovo první odvážné kritizování*), napravo od nich může být postnominální genitivní NP/DP a jiné neshodné přívlasky (*kritizování Petra*) i vedlejší věta vztahná (*kritizování, které jsem musel vyslechnout*). Se slovesy sdílejí ve své morfologické struktuře společnou část obsahující kořen a tematický morfém (*mal-ová-*), tedy událostní strukturu, čímž se liší od substantiv dějových, která tematický morfém neobsahují (*mal-b-*), a tedy se slovesy nic než dějovou interpretaci neshodí (pokud kořen bere jako komplement objekt, tak sdílejí se slovesy část argumentové struktury). *-ní/-tí*-hybridy proto mohou obsahovat vidové prefixy i sufixy (*do-dělání, do-děl-á-vá-ní*) i sufixy iterativní (*děl-á-vá-ní, do-děl-á-vá-vá-ní*), přijímají negaci (*ne-dělání, ne-do-dělání*), mohou se kombinovat s reflexivem (na rozdíl od typu (g) je u reflexiv tantum reflexivum nepovinné: *občan dotazující se / *dotazující na úřadě* × *občanovo dotazování se / dotazování na úřadě*), krátká reflexiva na rozdíl od sloves stojí v pozici těsně za derivátem, nikoli v pozici C-2, typické pro česká klitika: *časté učení se / časté *se učení* × *často *učí se / často se učí*. Událostní strukturou jsou licencovány taky syntaktické vlastnosti společné se slovesy: implikují participanty/argumenty a přidělují jim role. Mohou je – stejně jako slovesa – vyjadřovat nominální frází (*hraní karet*), vedlejší větou se spojku (*rozhodnutí, že nebude lhát*) infinitivní skupinou (*rozhodnutí nelhat*). K vyjádření mají k dispozici napravo stejné pozice jako čistokrevné sloveso (*nadržování blondýnkám, pečování o babičku*), kromě akuzativu, protože morfém *-n/-t-* obsažený v jejich vnitřní struktuře přidělení akuzativu blokuje (*zkouše-t Evu* × *zkouše-n *Evu*). Nominalizační morfém *-í* přiděluje pozici napravo genitiv (*zkoušen-í Evy* × *zkoušen- *Evy*), který ovšem není variantou akuzativu u tranzitivních sloves, protože má k dispozici interpretaci agentní i patientní, kdežto akuzativ jen patientní: *zkoušení*_{Agens/Patiens} *Evy* × *zkoušet*_{Patiens} *Evu*. U struktur tranzitivních je k dispozici taky agentní argument-adjunkt (je-li vyjádřen patients): *z kou-*

šení *Evy Petrem* × *plavání *Petrem*. Levá část struktury skupiny, jejíž hlavou je *-ní/-tí*-hybrid, je naproti tomu ryze nominální, protože ve vnitřní struktuře *-ní/-tí*-hybridu není obsažen rys přidělující nominativ jako u čistokrevných sloves. Pro participanty/argumenty ve verbální struktuře vyjádřitelné v subjektu a přímém objektu je v levé části struktury pozice posesivu, typická pro nominální fráze: $\text{Agens} \text{ Petrovo zkoušení} \text{ Patiens} \text{ Evy}$, $\text{Agens/Patiens} \text{ Petrovo zkoušení}$, $\text{Patiens} \text{ Petrovo zkoušení}$, $\text{Agens} \text{ Evou}$. Událostní struktura licencuje taky distribuci výrazů determinovanou videm: časový akuzativ × časovou předložkovou frází jako u sloves (*čtení knihy [hodinu / *za hodinu]* × *přečtení knihy [*hodinu / za hodinu]*), distribuci vidových tvarů hybridu v závislosti na předložce (*během čtení / *přečtení*) a v závislosti na fázových slovesech (*dal se do čtení / *přečtení knihy, nechej toho čtení / *přečtení knihy*). Je-li dokonavým videm u čistokrevného slovesa vyžadován obligátní přímý objekt, je tomu tak i u těchto hybridů: *Kouření / Kouření cigaret je zdraví škodlivé* × **Vykouření / Vykouření dvaceti cigaret denně je zdraví škodlivé*. Verbální vlastnosti hybridu ukazuje i možnost výskytu větných adverbí: *Z lesa se ozývá [pravděpodobně / *pravděpodobné štěkání]* a adjunktů: [*Štěkání, když svítí měsíc / v noci*], *není pro našeho psa nic neobvyklého*.

Analýza hybridních kategorií

Standardní analýza hybridních kategorií označovaných jako *mixed category* (MC) v moderní lingvistice je, že jsou to fráze, které kombinují morfologické a syntaktické vlastnosti dvou různých hlavních lexikálních kategorií (V, N, Adj, ?Adv). Spencer (2005) mluví o syntagmatické hybridnosti (*syntagmatic mixing*). Čítankový příklad je it. fráze, jejichž hlavou je *infinito sostantivato* (Zucchi, 1993):

(1)	[Il suo continuo eseguire la canzone impeccabilmente]	mi piaceva
	Člen jeho stálé.Adj. provádět.INF člen píseň.Akuz. bezvadně.Adv. mně se líbilo	
(1a)	[la canzone]	mi piaceva
	Člen píseň	

Tyto fráze mají stejnou distribuci jako DP (viz (1) a (1a)) a mají hybridní vnitřní syntax: před slovem *eseguire*, které je lexikální hlavou fráze, je determinátor (*il*), posesivum (*suo*) a kvalifikační adj. (*continuo*), tj. výrazy typické jako konstituenty fráze, jejíž lexikální hlavou je N, za slovem *eseguire* následuje přímý objekt (*la canzone*) a adverbium (*impeccabilmente*), tj. výrazy typické jako konstituenty fráze, jejíž lexikální hlavou je V. Bezkonkurenčně nejvíce analyzovanou MC jsou ovšem anglická verbální gerundia

(*verbal gerund*), která jsou lexikální hlavou frází s podobnou hybridní syntaxí jako (1), např. (2). Byla analyzována spolu s frázemi s derivovanými jmény (*derived nominals*) (3), majícími syntax DP, a s nominálními gerundii (*nominal gerunds*) (4), která mají stejnou povrchovou vnitřní strukturu jako verbální gerundia a syntax fráze, jíž jsou hlavou, sdílejí s derivovanými jmény; jejich analýza u Chomského (1970) vedla (podle Marantze (1997), jakožto mylná interpretace teorie) k formulaci lexikalistické hypotézy; viz Lexikalistická hypotéza:

- (2) [John's deliberately /* deliberate destroying the book] annoyed everybody
- (3) [John's *deliberately / deliberate destruction of the book] annoyed everybody
- (4) [John's *deliberately / deliberate destroying of the book] annoyed everybody

V češtině neexistují fráze se statutem MC typu (1), (2). Nejsilnějším kandidátem na takové MC jsou fráze s událostními *-ní/-tí*-hybridy (typ (j)): mají vlastnosti, které jsou typické pro MC (lexikální hlava přijímá anomální morfologii, distribuce DP, ale syntax zčásti jako VP, zčásti jako DP). Nejsou to ale gerundia, protože jsou modifikována adjektivy, nikoli adverbii, mají genitivní komplement, nikoli akuzativní; srov. analýzy Veselovské (2001), Procházkové (2006), Karlíka (2012) ad. Dalším kandidátem na MC jsou fráze mající distribuci AP, jejichž lexikální hlavou jsou V s adjektivní flexí, tedy fráze typu muž [kouřící / vykourivší cigaretu] (viz typ (f)), a fráze mající distribuci adjunktů, jejichž lexikální hlavou jsou V s (kodifikací diktovanou) anomální flexí (přišla [kouříc cigaretu]; [vykourivší cigaretu], začala kašlat), viz typ (h) výše. Analýza zatím není k dispozici.

Fráze se statusem MC, např. typu (1) a (2), představují teoretický problém pro lexikalismus, neboť porušují jeho základní syntaktický princip endocentrity / striktní verze X-bar teorie (zjednodušeně: lexikální hlava má kategoriální vlastnosti X, které určují kategoriální vlastnosti fráze XP) a v mnoha teoretických variantách lexikalismu i princip lexikální integrity (zjednodušeně: každá lexikální hlava je morfologicky kompletní slovo tvořené principy odlišnými od principů tvořících syntaktické fráze; viz Lexikalismus). Lexikalistické řešení problému endocentričnosti je to, že lexikální hlavou těchto hybridních frází je slovo morfologicky ambigné, anomální, podspecifikované co do rysů N, V nebo A (např. Grimshaw(ová), 1991), nebo to, že lexikální hlavou takové fráze je slovo mající ty dva rysy, které má hybridní fráze (Malouf, 1998). Transformační analýza v rámci lexikalismu předpokládá, že obě kategorie, které jsou vlastní hybridní frázi, jsou samostatně projektovány dvěma různými hlavami, které jsou následně sloučeny syntaktickým pohybem do jednoho slova (např. Borsley & Kornfilt(ová), 2000). Známým výsledkem analýzy hybridních kategorií je koncepce *duální lexikální kategorie* (*dual lexical*

category) u Lapointeho (1999): duální lexikální kategorie je kategorie typu $\langle X|Y \rangle^\circ$, kde X a Y jsou lexikální kategorie a X determinuje externí syntaktické vlastnosti fráze (distribuci) a Y determinuje interní syntaktické vlastnosti fráze.

Pro nelexikalistické koncepcí problém související s konfliktem MC se striktní verzí X bar teorie neexistuje, protože syntaktické rysy definující lexikální kategorie se sice předpokládají i zde, ale nikoli jako vlastnosti jednotek ve slovníku, tedy že slova vstupují do syntaxe jako kategoriálně specifikované výrazy, nýbrž jako vlastnosti, které se derivují v syntaxi slučováním (*merge*) s jednotkami, které do syntaxe vstupují jako kategoriálně nspecifikované kořeny. MC je tedy v tomto teoretickém rámci fráze, jejíž kategoriální rysy se mění v určitém bodě projekční linie (Ackema & Neeleman, 2004).

Podobné vlastnosti jako MC mají kategorie, které se někdy označují angl. termínem *hybrid categories* (Haegeman(ová), 2005), většinou ovšem termínem *semi-lexical categories*. Jsou to kategorie, které kombinují rysy, které mají lexikální kategorie, a rysy, které mají funkční kategorie. Viz Semilexikální kategorie.

Základní literatura

- ACKEMA, P. & A. NEELEMAN. *Beyond Morphology*. Oxford: OUP, 2004.
- BAKER, M. C. *On Gerunds and the Theory of Categories*, 2005.
<http://www.rci.rutgers.edu/~mabaker/>
- BORSLEY, R. D. & J. KORNFILT. Mixed Extended Projections. In Borsley, R. D. (ed.), *The Nature and Function of Syntactic Categories*. New York: Academic Press 2000, 101–131.
- BRESNAN, J. Mixed Categories as Head-Sharing Constructions. In Butt, M. & T. H. King (eds.), *Proceedings of the LFG 97 Conference*, 1997, 2–17.
<http://www-csli.stanford.edu/publications/LFG2/lfg97.html>
- CAHA, P. *Czech Numerals and No Bundling*. 2013.
<http://ling.auf.net/lingbuzz/001723>
- CORVER, N. & H. VAN RIEMSDIJK. (eds.) *Semi-lexical Categories*. Berlin: Mouton de Gruyter 2001.
- DÉCHAINED, R.-M. *Predicates across Categories*. PhD. dis., Univ. of Mass. Amherst, 1993.
- DVOŘÁKOVÁ-PROCHÁZKOVÁ, V. Argument Structure of Czech Event Nominals. In Marušič, F. & R. Žaucer (eds.), *Studies in Formal Slavic Linguistics: Contributions from FDSL 6.5*, 2008, 73–90.
- FRANCIS, E. J. & L. A. MICHAELIS. (eds.) *Mismatch: Form-Function Incongruity and the Architecture of Grammar*. Stanford: CSLI Publ. 2003.
- GRIMSHAW, J. *Extended Projection*. Ms., Brandeis univ., 1991; publ. v GRIMSHAW, J. *Words and Structure*, 2005, 1–73.

- HAEGEMAN, L. Functional Heads, Lexical Heads and Hybrid Categories. In Broekhuis, H. & N. Corver ad. (eds.), *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*. Berlin: Walter de Gruyter 2005, 152–161.
- HASPELMATH, M. Word-Class Changing Inflection and Morphological Theory. In Booij, G. & J. van Marle (eds.), *Yearbook of Morphology 1995*, Dordrecht–Boston–London: Kluwer 1995, 43–66.
- CHOMSKY, N. Remarks on Nominalization. In Jacobs, R. & P. Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham, MA.: Ginn & Co., 1970, 184–221.
- KARLÍK, P. Mixed Nominals in Czech. In Dočekal, M. & P. Karlík ad. (eds.), *Czech in Generative Grammar*. München: Lincom 2007, 105–117.
- KARLÍK, P. Bemerkungen zur Diachronie der tschechischen *-ní/-tí*-Derivate. *Anzeiger für slavische Philologie* 39, 2012, 113–145.
- KOMÁREK, M. *Příspěvky k české morfologii*. Praha: SPN 1978.
- LAPOINTE, S. Dual Lexical Categories vs. Phrasal Conversion in the Analysis of Gerund Phrases. In DeLacy, P. & A. Nowak (eds.), *University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics* 24, 1999, 157–189.
- LEFEBVRE, C. & P. MUYSKEN. *Mixed Categories: Nominalizations in Quechua*. Dordrecht: Kluwer 1988.
- MALOUF, R. P. *Mixed Categories in the Hierarchical Lexicon*. Stanford: CSLI Publ. 2000.
- MARANTZ, A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. In Dimitriadis, A. & L. Siegel ad. (eds.), *Proceedings of the 21th Annual Penn Linguistics Colloquium, UPenn Working Papers in Linguistics* 4, 1997, 201–225.
- PERELTSVAIG, A. Small Nominals. *Natural Language and Linguistic Theory* 24, 2006, 433–500.
- PROCHÁZKOVÁ, V. *Argument Structure of Czech Event Nominals*. MA dis., Univ. Tromsø 2006.
- RIEMSDIJK, H. VAN. Categorial Feature Magnetism: The Endocentricity and Distribution of Projections. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 2, 1998, 1–48.
- SPENCER, A. Towards a typology of 'mixed categories'. In Orgun, C. O. & P. Sells (eds.), *Morphology and the Web of Grammar. Essays in Memory of Steven G. Lapointe*. Stanford: CSLI Publ. 2005, 95–138.
- VESELOVSKÁ, L. K analýze českých deverbálních substantiv. In Hladká, Z. & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika* 3, Brno: Masarykova univ. 2001, 11–28.
- VESELOVSKÁ, L. Agreement Patterns of Czech Group Nouns and Quantifiers. In Corver, N. & H. van Riemsdijk (eds.), *Semi-lexical Categories*. Berlin: Mouton de Gruyter 2001a, 273–320.
- VOGEL, P. M. & B. COMRIE. (eds.) *Approaches to the Typology of Word Classes*. Berlin: Walter de Gruyter 2000.
- ZUCCHI, A. *The Language of Propositions and Events*. Dordrecht: Kluwer 1993.